

Понікаровська Н.А.

аспірант,

Науковий керівник: Панков Г.Д.

*доктор філософських наук, професор,
Харківська державна академія культури*

ОБРАЗ ПОКУТНИКА В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Термін фольклор походить від англійських слів: folk і lore, і буквально перекладається, як народна мудрість, народне знання. У фольклорі зберігається народна думка щодо різноманітних аспектів життя, залишки архаїчних вірувань; він виступає основою професійної художньої творчості, є виразником національної самосвідомості. Поряд із вищезазначеним, українські фольклорні тексти зберігають народні уявлення щодо морально-етичної сторони життя, в тому числі, про спокутування людиною власних проступків. Цьому аспекту й буде присвячено дану нотатку.

Видатний українській етнограф й фольклорист В. М. Гнатюк, що у своїх дослідженнях свідомо відмовлявся від спроб власного трактування або підведення будь-якої теоретичної бази під суто фольклорні матеріали, й зосереджувався на збиранні й поступовому викладі максимальної кількості фольклорних пам'яток, які він відшукував по всій території України, народній назві «покутник» дає наступне визначення: «Це такі небіжчики, що по причині гріхів, що допустилися на сім світі, не можуть на другім світі мати спокою доти, доки самі їх не заглядять або хтось з їх рідні чи знайомих. До того часу вони тиняються по сім світі і терплять та зносять різні прикrostі, відповідні до величини їх злого вчинку» [2, с. 217].

Саме такий їхній образ й тлумачення підтверджують різноманітні українські фольклорні тексти. Наприклад, демонологічна розповідь Гуцульщини оповідає про скупу попадю, що після смерті спокутує свою жадібність: «Попадя заслабла й померла. Поховали її, а ця [служниця] далі служить. Обходить усе так, як обходила. В хаті кухарить, іде до стайні, обходить маржину, несе свиням їсти. Винесла у відрі й висипала свиням у корито. Ще не відійшла, аж тут входить померла попадя [...] Та до того корита, та й їсть разом з свинями» [5]. У кінці розповіді піп влаштував обід для сторонніх людей, чим й спокутував жадібність і скупість дружини.

Зустрічаються сюжети, за якими померлий, що за життя відрізнявся скупістю, після смерті потрапляє у розпорядження до «нечистої сили»: «Прибігло дванадцять псів, чорних, як смола, лем очі світяться. Загаркотіли й почали той гріб розгрібати. Гребли, гребли та й ту труну з грішним тілом вигребли. Та й почали з того грішного тіла шкіру дерти» [6].

Суворе покарання за скупість, що змальоване у даних народних оповіданнях протиставляється такій моральній якості, як щедрість, що характерна для української ментальності. Прикладом побутування в українській культурі уявлення про щедрість, як одну із найповажніших чеснот є обрядові

пісні, в яких висловлюють побажання щастя і достатку, в тому числі ті, що виконуються в період Зимових Святків – на Різдво й Новий рік:

«Щедрий Вечір, добрий Вечір,
Добрим людям на весь Вечір!» [10, с. 37]

Християнське віроучення, під значним впливом якого формувалась українська культура, тільки укріпили даний морально-етичний аспект: «Наказуй багатим за віку теперішнього, щоб не неслися високо, і щоб надії не клали на багатство непевне, а на Бога Живого, що щедро дає нам усе на спожиток, щоб робили добро, багатилися в добрих ділах, були щедрі та пильні, щоб збирали собі скарб, як добру основу в майбутньому, щоб прийняти правдиве життя» [1 Тимофію 6:17-19].

Український фольклор рясніє сюжетами, де головними героями є грішники, що каються, тобто намагаються спокутувати заподіяне зло за життя. Наприклад, казка Бойківщини про ігуменю, яка не змогла побороти грішні думки і «пішла з козаком»: «Одного разу вона відкрила церкву і клякнула на коліна молитися. А в той час прийшла їй у голову похитлива думка – вона встала і вийшла надвір, щоб та думка проминула, пішла до криниці напитися води. На той час проїжджав на коні козак і зачав з нею жартувати. Та думка її не минула, і дістала вона ще більшу охоту до чоловіків. Вернулася до церкви, замкнула двері, ключ лишила в дверях і сказала: «Мати Божа, я лишаю тебе замість себе, аби ти завідувала тою церквою». І пішла з козаком» [7]. Повернувшись через дванадцять років ігуменю побачила, що церкву відімкнути так і не змогли, але після того, як вона покалася, змогла відімкнути церкву і на неї зійшло благословення Господнє.

Наявні в українському фольклорі й сюжети, де головним персонажем виступає розбійник, що прагне каяття. Наприклад, казка з Наддніпрянщини: «Жив собі розбійник. Ходив він дванадцять літ по світу, щоб хтось із попів наклав на нього покаяння за гріхи. А який не погодиться, того він і вбивав. Так за дванадцять років вбив він дванадцять попів. Прийшов до тринадцятого, щоб той наклав покаяння, і нахваляється, що стільки попів убив. Злякався піп і говорить: «Ну, накладу я на тебе покаяння. Йди, – говорить, – до мене в садок, росте там яблуня з сімома паростками. Ти зрубай її, посічи на дрібнесенькі шматочки, підпали і поклади зверху руки по лікоть, а ноги по коліна». Розбійник так і зробив, обгоріли в нього руки й ноги. Потім приносить йому піп мідного горщика і говорить: «На тобі, носи в ньому дванадцять літ воду і поливай яблуню, поки вона не виросте і не вродить». І лазив розбійник навколішки дванадцять літ, усе носив воду та поливав яблуню. Минуло дванадцять років, загоїлись у нього руки та ноги. Прийшов розбійник до попа і розказує, що яблуня так вродила, що навіть гілки довелось підпирати. Піп йому і говорить: «Тепер іди і потруси її дванадцять разів, та тільки так, щоб всі яблука до одного попадали, тоді всі гріхи свої спокутуєш...» [3].

Не оминають фольклорні тексти й тематику дітовбивства. Так народна казка Наддніпрянщини оповідає про наслідки такого проступку: «Так сталося, що в день весілля нещасній нареченій довелося народити дитину. Народила

таємно, задушила, закутала в полотно і поклала на дно скрині зі своїм приданим [...] Одарка народила чотирнадцять дітей, та всі вони помирали» [4].

Народну думку щодо спокути містять і такі фольклорні форми, як приказки та прислів'я: «Гріх солодкий – та спокута гірка», «Не скоїти вдруге – найкраща спокута», «Гріх – не міх: під руку не сховаєш», «Гріх – не горіх: зубами не розкусиш», «Нема гіршої покути, як у ріднім краю носить пута» [8; 9] тощо.

Отже, наведені фольклорні тексти демонструють глибоку народну віру у існування та дієвість санкцій для порушників морально-етичних основ суспільної поведінки, розкривають сутність внутрішньоетнічного духовного стану українського народу. Збереження даних установок у вигляді казок, приповідок тощо забезпечує безперервний процес їхньої передачі від покоління до покоління та закріплення за ними статусу «неписаного закону».

Список використаних джерел:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту // Із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена І. Огієнком; Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні, 988–1988. – 1528 с.
2. Гнатюк В. М. Нарис української міфології / В. М. Гнатюк // Львів : Ін-т народозн. НАН України, 2000. – 263 с.
3. Записав і літературно опрацював Микола Зінчук. Село Ватутіне, Христинівського району, Черкаської області.
4. Записав, упорядкував і літературно опрацював Микола Зінчук. Записано в селі Матусів Шполянського району, Черкаської області.
5. Записав, упорядкував і літературно опрацював Микола Зінчук. Село Верхній Березів, Косівського району, Івано-Франківської області.
6. Записав, упорядкував і літературно опрацював Микола Зінчук. Село Туриця, Перечинського району, Закарпатської області.
7. Записав, упорядкував і літературно опрацював Микола Зінчук. Село Перегінське, Рожнятівського району, Івано-Франківської області.
8. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки / Упоряд. Н. С. Шуманда // К. : Веселка, 1973. – 237 с.
9. Нема приповідки без правди / Упоряд. Н. Беленькова // К. : Дніпро, 1969. – [Вид. 2-ге]. – 96 с.
10. Сборник материалов по малоруському фольклору (Черниговская, Волынская, Полтавская, и некоторые другие губернии) / Собрал А. Н. Малинка // Чернигов: Типография губ. Земства, 1902. – 388 с.